Natimal —

~~Mojim recenzentom.~~

Pozdravljeni v Kristu! –

Pozdravljeni vi vsi, ki ste me tako zvesto spremljali na moji dolgi poti. Pisana procesija vas je – kdo bi vas preštel, kdo bi vam vedel imena? Komur se je zazdelo, se je pridružil vašim vrstam ter se je z vami podil za menoj. Moški in ženske, starci in otroci, modrijani in bebe, poštenjaki in razbojniki – joj meni! Niste si bili podobni ne v besedi, ne v sodbi; ~~ne v obliki~~; stepli ste se časih med seboj. Ta mi je kričal: „Věha, na desno jo kreni!" Drugi me je učil: „Na levo se drži, neroda!" Družila pa vas je neomajna vera, da moja pot ni prava, da sem bil vedoma ali nevedoma izgrešil ravno cesto.

Ko sem bil še mlad, ste mi prigovarjali sočutno, skoraj očetovsko: „Mlad je in vihrav; spokori se, umiri, kadar ga obsenči tisto spoznanje, ki je ~~nam~~ bilo nam že zdavnaj dodeljeno!"

Rastel sem in dorastel – spoznanja ni bilo. Tedaj pa se je procesija na vso moč razljutila. Nekateri izmed vas so že pobirali kamenje; kmalu mi je ~~letelo~~ žvižgalo mimo ušes. Vsevprek ste mi očitali užaljeni in srditi: „Kaj ti nismo povedali, kod in kam"? Star si že zadosti in tudi ušesa imaš dolga dovolj, da poslušaš ter ubogaš nauke izkušenih ljudi!" Ker vam nikoli ni prišlo na misel, da bi vaša modrost morda ne bila modrost, ste se spogledali: „Nalašč hodi po tej krivi poti! Zasmehuje nas!" Jaz pa ~~vam~~ povem odkritosrčno: da je bilo po mojem, bi vas bil vse povrsti ubogal in užival bi danes beli kruh vašega češčenja; toda hodil sem, kamor sta neusmiljeno ukazovala srce in vest.

Izpregledali ste navsezadnje, da vaša beseda, ki prej ni zalegla, ne bo zalegla niti poslej. Tedaj ste razglasili sodbo: „Izgubljen, pogubljen na vekomaj"! Grešnik in malopridnež je bil že ob svojem prvem koraku, ali bil je mlad; tistemu pa, ki je dozorel pa hodi vedoma po strmem klancu

zmote, ko mu je bela cesta čednosti bližja in lažja, tistemu ne bo odveze ne na tem ne na onem svetu!"

Prelistali ste vso knjigo mojega življenja in nehanja ter ste oporekli, kar ste bili kdaj rekli blagega.

„Nespametno je bilo, da smo mu potuho dajali. On in njegovi so že navsezgodaj zaslužili, da jih odrežemo od zdravega telesa narodne kulture ter ne čakamo, da se gniloba razraste. Ali tolažba je: kar je gnilega, odpade samo prej ali slej!"

Slišal sem že nekoga, ki je prepeval za menoj:

„Konec prešerne komedije, večer ~~ukradene glorije~~ pricoprane glorije! Cankarjanstvo je bilo!"

Procesija je šla za menoj, kakor gre drhal za uklenjenim ciganom. Nič več ni bilo lepih naukov, nič več milobnih svaril. Kolikor sem poslušal, sem slišal zasmeh in zmerjanje, natolcevanje in kvanto. Prej ste mi gledali v srce, zdaj samo še na suknjo. Prej se je glasila iz vaših besed pamet ali nespamet, zdaj pa govori iz njih

sovraštvo, kakor ga je še vselej bil deležen človek, ki hodi sam in po svoje.

Nameraval sem že, da bi zbral v debelo knjigo vse vaše sodbe, pametne in nespametne, prijazne in neprijazne. Veliko hudega ste mi že prerekli in očitali, zakaj bi vas ~~sodnijo~~ ne spravil v sramoto? Vi ste klicali: „Glejte grešnika!" Zakaj bi jaz ne zaklical: „Glejte sodnike!" — Ali spoznal sem, da ni treba te debele knjige — tudi brez nje bo razodeto, kdo da je bil grešnik in kdo sodnik.

Zdaj ste rekli v svojem srcu, kar ste <u>mi</u> z besedo očitali že mnogokdaj: sam napuh ga je in sama ošabnost!

Poglejmo si iz lica v lice:

Kdo si, ki me z visokega papirnega prestola učiš slovenščine, zdravih nazorov in koristnih načel? Ali nisi tisti fant, ki je na Dunaju dvanajst semestrov biljardiral in popival ter na vsezadnje mukoma napravil svoj klavrni eksamen? Kedaj se je razsvetlil sveti Duh, da si se ustanovil za velikega duhovna v našem tempeljnu?

Ali ni vse tvoje početje gol napuh in gola ošabnost ?—

Kdo si, ki me neutrudoma ometavaš z blatnimi kepami, ves uverjen, da je umetnik vlačuga, s telesom in z dušo naprodaj vsakemu pijanemu furmanu ? Ali nisi brezposeln duhovnik, ki je popival in kvantal po beznicah, pa se je ustanovil za natolcujočega, pocestno zmerjajočega, brez sramú obrekujočega zaščitnika morale ? Kristjan, ali ni tvoje nehanje gol napuh in gola ošabnost ?—

Kdo si ti, ki ~~si~~ si pljunil na mojo umetnost ter mi navsezadnje očital, da jemljem pošteno plačilo za pošteno ~~svoje~~ delo ? Ali nisi tisti človek, ki je zatajil in prodal svoje prepričanje za velik kos kruha in ki prodaja in zatajuje svoje prepričanje dan na dan, z vsako besedo, govorjeno in pisano ? Ali ne čutiš, da so tvoje rovtarske pridige gol napuh in gola ošabnost ? Skrij se v noč, da te ne vidi oko neprodanega človeka !—

Nič zamere — bodita vam napuh in ošabnost, tradicija izza Bleiweisovih

dni! Takrat je bila govorjena slavna beseda: „Pogine naj pes!“ — in blešči se še dandanašnji na grbu slovenske umetnosti. —

„Kakšen ti je posel?“

„Umetnik sem!“

„Ne ... jaz mislim ... kakšen da je tvoj poklic?“

„Umetnik sem pač ... samo umetnik!“

„A-ah ... tako!“

Dolg obraz, spoštovanje pri kraju. —

Družba, ki ~~dandanašnji~~ gospodari, je hudó oslepárila umetnika. Vzgojila ga je tako, da je spoznal najvišjo kulturo, da je torej željan in vreden vseh njenih darov; hkrati pa ga je zalučila med najnižji, iz zemlje izrvani, brezdomni, popotni proletarijat; umetnik je prolét v meščanski suknji. Vse delo je dandanašnji strogo in zmirom strožje organizirano; vsak delavec, uradnik, čevljar in cestni pometač je enako praven ud organizirane družbe. Umetnost stoji izven organizacije, izven družbe; umetnost je svobodna in vsled te svobode brezpravna. Tudi fabriški suženj je potreben in v teoriji enakopraven

od družbe, ki mu reže vsakdanji črni
kruh, zato da s pridom služi. Umetnik
niti služenj ni; onkraj plota stoji,
na cesto je pognan, brezpraven je, pa
če ima na rami vrečo cekinov. – Ná,
pometač, moje peró, ti pa mi daj svojo
metlo, da bom enkrat v življenju veselo
zažvižgal! –

Brezpravna svoboda umetnikova je
vsa njegova ~~sreča~~ rádost in ~~nesreča~~ bridkóst; zaradi
nje ga družba zaničuje, zaradi nje on
družbo ~~pozna ker jo~~ sovraži... ~~Pozná~~
~~jo: kdor stoji zunaj hiše, jo vidi;~~
~~ne vidi pa je tisti, ki sedí za pečjó.~~
To razmerje ~~[illegible]~~ med umetnikom in
družbo je v naših krajih posebno
krepko izraženo. Kajti ozka je naša
domovina, podobna klepetavemu, oprav-
ljivemu mestecu. Bahavost in oholost
družbe je v takih mestecih neizmerno
pretirana; in prav tako pretirano je
zaničevanje do brezdomnih, brezpravnih
popotnikov. Če vse to premislimo,
ni prav nič čudno, temveč popolnoma
naturno, da sodi med Nemci o umet-
nosti in umetnikih Richard Muther,
med nami pa Bolčev Pepe. –

Ona:

„Kakó svobodno, brezskrbno, veselo je vaše življenje! Kakor škrjanec nad poljem, kakor oblak na nebu! Kaj vam čas, kaj vam kraj, kaj ljudjé! Ni se vam treba pretvarjati v obraz, ni vam treba lagati z besedo, s pogledom in smehljajem! Ni vam treba prijazno sprejemati nedragih gostov, hoditi k odurnim ljudem. Mi se ravnamo po zakonih, ki so trdi in neusmiljeni; vi si pišete svoj zakon sam, za vsako uro in za vsak dan posebej. Blagor vam – za en dan vašega življenja bi dala eno leto svojega!"

On:

„Za en dan vašega življenja bi dal eno leto svojega! Vse vaše zakone bi zvesto ubogal, pa če so trdi in neusmiljeni! Kakoršnokoli je moje hrepenenje, kamorkoli gre – najgrenkejše in najglobje je hrepenenje po enem dnevu miru, enem dnevu ječe. Ali ste brali Murnove pesmi? Vse tiste lepe njegove sanje o mirnem kmečkem domu, o brhki kmečki nevesti – vse so koprneče sanje o radovoljnem suženjstvu. Poglejte vse, kolikor nas je,

in vprašajte nas; pa nam odgovorimo: za en dan sužnjistva eno leto svobode! Še ko sem bil mlad, se je skrivalo v mojem srcu to sramežljivo hrepenenje; že takrat sem ~~...~~ slutil, odkod moje sovraštvo do vas in vaših, odkod vaše zaničevanje do mene in mojih; ter odkod vaša in moja zavist!"

Ozrla se je nanj začudena in zlovoljna; njeno oko je reklo:

„V srcu niste umetnik. Zakaj ustno sporočilo nam pripoveduje, da umetnik uživa svoje trpljenje, kakor mi zasužnjeni kristjani svoj praznični ples."

Tudi on se je ozrl nanjo s sovražnim pogledom:

„Bohémien je spoznal, kdo je, ter je umrl!"

Ta razgovor se je resnično vršil — da bi se ne bil tako! Šla sta vsak po svoji poti; kolikor je bilo ljubezni med njima, je v tisti uri ugasnila.

*

* *

Zadnjič sem preštel svoje knjige in sem videl, da jih je dvajset. Recimo, ljubi moji, da se vas je le petero spravilo na vsako knjigo, pa naštejemo sto referatov. Bog se usmili, koliko praznih in nepotrebnih besed! Tako se mi zdite, kakor tisti človek, ki se je tri dni in tri noči vozil po napačni progi, pa mu ni ~~prišlo~~ seglo v misel, da bi se vrnil. Nadalje ~~pa~~ ste tudi kakor tisti kratkovidni govornik, ki je pridigoval golemu zidu, poslušalcem pa hrbet kazal. Besedovali ste namreč in besedovali ~~pa~~ ter se niste domislili, da naj kritik govori občinstvu, ne pa umetniku. Okrenite se, dokler je čas! — ~~Vaša beseda bodi: „Ták je!" — ne pa: „Ták ni!" Tudi jaz ne pišem za vas, temveč za občinstvo.~~

Izprehajal sem se nekoč ob blejskem jezeru z gospodično, ki ima že dandanašnji v mojem srcu najlepši oltar. Pa je nenadoma rekla:

„Dokler sem gledala samo umotvore, sem mislila in verjela, da je umetnik plemenitejši od vseh drugih ljudi. Spoznala

sem ga ter sem izprevidela, da so vsi plemenitejši od njega. Zdaj tudi umotvorov ne maram več. Zdi se mi, da bi moral umetnik živeti v zaklenjeni izbi in da bi ga pitali skozi okence, kakor trapista. Ne mogla bi z veseljem pogledati podobo Matere božje, če bi vedela, da je umetnik po slaniku dišal, ko jo je slikal."

Odgovoril sem ji:

„Beseda vas razodeva, da niste publikum, temveč slovenski recenzent. Ljudje te sorte namreč ne razlagajo, kakšen da je umotvor, v kakšni in kateri zvezi da je umetnikovo delo s kulturo naroda in časa, temveč le ugibajo ter izprašujejo, če je umetnik po slaniku dišal ali ne. Kadar doženejo, da je res dišal po slaniku, ugibajo še nadalje, kje da si je tisti slanik kupil ter kako da mu je teknil; navsezadnje zabelijo svojo slaniško modrost še z naukom, kje da naj si umetnik vprihodnje kupuje svoje slanike in kedaj da naj jih uživa. Ko je recenzent na tak način opravil svoj posel, si zasuče brke ter ~~[illegible]~~ je učenjak. — Rekli ste nekoč, da

ljubite Heineja. Ali ga boste še ljubili,
če vam povem, da je na cesti med Jeno
in Weimarjem češplje klatil? Nadvse
drag vam je Goethe; ali ne bo spoštovanje
minilo, če vam razodenem, da si je sam
čevlje snažil, ker ga je bilo sram zaradi
raztrganih podplatov?— Povem vam, da
ni prepeval tisti Goethe, ki si je čevlje
snažil, temveč nekdo drugi, kateremu
nihče ne pozna in ne sme poznati
obraza. Povem vam tudi, da tistih
veselih in žalostnih zgodb nisem pisal
jaz, ki govorim z vami in ki vas imam
od srca rad; pisal jih je človek, ki ga
ne poznate in ga nikoli ne boste poznali.
Razdelite svoje spoštovanje, kolikor
ga je: boljšo polovico naklonite meni,
ki hodim z vami, ~~kar~~ ostanek pa onemu,
ki piše svoje zgodbe skrit in neznan."

Bojim se, da me ni razumela in
da mi ni verjela; dolgo že je nisem
videl.—

Vi pa, ljubi moji, se ravnajte, kakor
sem rekel: ne delite naukov meni, delite
jih občinstvu! Recenzent je ogledalo,
v katerem kaže umetnik narodu pomen

in namen svojega dela. V naših krajih pa so ogledalo obrnili, tako da vidi umetnik v njem svojo spako, narod pa strmi na prazen papir.

*

* *

Oprostljiva je zmota, porojena iz nerazuma. Ni pa oprostljiva tista pokvarjenost, tista notranja gniloba, ki smrdi iz papirne učenosti in je poglavitno znamenje zaničevanja do umetnosti in umetnikov. Vsak ples v Ljubljani, vsaka veselica v zakotni vasi je papirnim učenjakom ~~za~~ imenitnejši kulturni pojav nego vsa umetnost. O plesih in veselicah pišejo s spoštovanjem, z ljubeznijo, z navdušenjem; toalete narodnih dam opevajo z liričnim zanosom, napitnice rodoljubov hranijo stoletjem od prve do zadnje besede; človek občuduje toliko vestnost, resnicoljubnost in resnobo. Komaj izpregovoré o umetnosti, je pri kraju resnoba in resnicoljubnost in vestnost.

Vse to sem že navsezgodaj spoznal ter

na svojem telesu občutil. Ko je izšla
prva moja knjiga, je neki mladenič
izročil svoj referat uredniku. Bral
sem tisti referat: precej duhovito
zmerjanje. Nato srečam mladeniča in
se mu zasmejem: „Hudó si me zdelal...
skoraj sram me je, da sem na svetu!"
On pa se ni smejal, temveč mi je
razložil: „Saj nisem tako pisal kakor
si bral. Urednik te ne mara, pa me je
prosil, da naj črtam hvalo; črtal sem
jo. Kar je ostalo, je zabelil s svojimi
ocvirki!" — „Pa zakaj se nisi upiral?" —
Začuden me je pogledal: „Čemú?"

Res — čemú? Umetnik ni narodna
dama in umetnost ni plesna toaleta.
Kaj vestnost, kaj resnoba, kaj resnicoljub-
nost! Narodna dama bi bila popravila:
žida ni bila snežnobela, temveč je
za nijanso cikala v sinje... Nikakor pa
ni potreba, da bi človek o umetnosti
dvakrat govoril ter tratil ~~dragoceni~~
papir, besede in čas. —

Nekoč sem vprašal učenjaka:
„Ali te nič ni sram, da poješ hvalo
in slavo človeku, o katerem sam veš, da
ni umetnik in da so njegovi verzi

plesnive fraze?"

„Seveda vem, da so njegovi verzi plesnive fraze, ampak on je naš pristaš!"

„Da je zato umetnik?"

„Kdo govori o umetnosti! Zamere in sitnosti ne maramo, to je! In navsezadnje — čemu bi ga brez potrebe žalili na stara leta?"

„Ako bi torej vaš pristaš, katerikoli si bodi, napisal nespametno knjigo, naslikal smešno podobo, izklesal pokvečen kip ... in če bi bil vrhu vsega še star in zaslužen človek ..."

„Bi hvalili knjigo, podobo in kip!"

„Toda, glej: knjiga, ki si jo hvalil, leží na mizi in ni prerezana!"

„Otrok!"

Smejal se je do solz. —

Nekjé živí človek, ki me je svoje čase tako silno slavil in povzdigoval, da me je bilo skoraj sram. Zgodilo pa se je, da sva se sprla; zaradi malenkosti, mislim. Od tistega dné se je pogrezala moja umetnost zmirom nižje in nižje; vse moje čednosti so se čudohitro prevračale v zmote in grehe, nazadnje sem stal gol na cesti, nadloga narodu in njegovi

kulturi... Bog vedi: ali bi se ne povrnile moje čednosti, če mu pišem nocoj prijazno razglednico? —

Lepa družba je bila; ~~[illegible]~~ govorili smo o Župančiču. Bral sem naglas nekaj njegovih pesmi; nató sem govoril o njih; in toplota, ki je bila v mojem srcu, se je razodevala najbrž tudi v moji besedi:

„Kaj nista sprta?" je vsa začudena vprašala gospodična.

„Da."

„Zakaj torej ... zakaj tako govorite o njem?"

„Zaradi mene in najine stvari niso njegove pesmi nič manj lepe."

Gledala je in ni razumela.

Tudi tista gospodična je bila slovenski recenzent. —

Napisal sem knjigo, ki je bila, kakor pravi Goethe, navadno kosilo – ne preskromno, pa tudi ne praznično. Mnogo-kdaj sem ~~bil~~ že imenitnejše kosil. Ali izdal sem tisto knjigo v založbi, ki je v tesnem stiku z vplivnim časopisjem. Oj hvale! Oj slave! Oj češčenja! Izkazalo se je nenadoma, da sem velik umetnik; izkazalo pa se je tudi, da sem bil velik

umetnik žele v trenotku, ko sem izročil tisto knjigo... Le mesec dni kasneje sem kosil gosposko; za tisto moje kosilo ~~pa~~ se nihče ni zmenil.–

Zadnjič so mojo ~~tisto~~ dramo poteptali v blato. Pa sem rekel učenjaku:

„Lepo reč ste napravili ... saj ni mogoče, da ste res tako mislili!"

„Seveda nisem! Ampak mi, veste, smo narodnjaški list!"

„Ne razumem natanko ... Ali so narodnjaški listi sploh zoper vsako umetnost?"

„Ne zoper njo, ne zanjo. Poglavitna reč so ideali."

„Kateri?"

„Ideali sploh. Brez idealov narod ne more živeti; kdor mu ideale ruši, je njegov sovražnik."

„Nisem mislil, da rušim; zdelo se mi je, da zidam. Ker je vsaka umetnost kritika ~~časa in~~ dobe in rodú, je torej pač vsaka umetnost sovražnik naroda?"

„Rekli ste!"

Odkritosrčen človek je bil.–

Neki urednik mi je pisal tole pismo:

„Velecenjeni gospod! Prosim vas, naznanite mi, kateremu kritiku da naj izročim

vašo knjigo, zato da ne bo zamere na tukaj, ne tam ..."

In tako dalje.

Ko sem pismo prebral, sem prevdaril v svojem srcu: tisti urednik je z vso nedolžnostjo in z vso prijazno mislijo povedal, kar sem očitno povedal mnogokdaj jaz sam; da je namreč pokvarjenost, neresnost in brezznačelnost v literarnih stvareh nekaj naturnega, brez težave razumljivega — izraz odkritosrčnega zaničevanja umetnosti.—

Jakopič je napravil v svojem paviljonu umetniško razstavo. Razsodišče je odklonilo dela nekega neumetnika. Ta neumetnik živi v prijaznosti s slovenskim dnevnikom. In ker živi z njim v prijaznosti, je dnevnik molčal o razstavi, ki bi bila povsod na svetu velik kulturen dogodek. Ne, čisto molčal ni: žalostni sobotni kvasač je umetnost in umetnike s čiki obmetaval. V nekem drugem listu pa je neki drugi kvasač s predrzno gesto in kratkomalo odklonil vso resnično umetnost, tudi to zategadelj, ker živi v prijaznosti s tistim neumetnikom.

Po ~~drugih~~ ostalih papirnih hramih — molk, hladno preziranje ter besedovanje brez ljubezni in brez pameti.

Tako so sprejeli dar, ki je bil kakor nobeden drugi podarjen iz čistega srcá! Tako so plačali delo, ki je bilo sad brez primernega poguma, resnične udanosti v umetnost, trdne vere v prihodnost narodne kulture!

Ni govoril goli nerazum. Zvok, beseda, podoba, kip — kjerkoli in kakorkoli se pojavi umetnost, deležna je sovraštva in zaničevanja.—

Poznam človeka, pisatelja-neumetnika, ki je pisal kritike zoper sebe in zase, zato da bi vzbudil polemiko in s polemiko zanimanje. Nič posebno ni skrival svojega počenja, zakaj zdelo se mu je popolnoma pošteno in naturno. In prav to početje je dokazovalo, da ni umetnik, ker ne spoštuje umetnosti in je ne smatra za resno. Da njega samega ni bilo sram, bi bilo še razumljivo; kajti različne so duše in vesti. Mnogo žalostnejše ter značilnejše za čas in ljudi pa je, da se javnost ni čisto

nič spotikala ob početje neumetnikovo in da njegov ugled ni bil manjši, temveč zmirom večji. Kar je nameraval, je dosegel. Vnela se je velika vojska in sredi vojske je stal on, paša ogoljufanim očem. Bila je groteskna komedija, kakor sem jih še malo videl in doživel. Ko se je prah polegel in dim razkadil, ni ostalo ničesar. Vsa komedija ni zaorala v našo kulturo niti najmanjše brazde. Pa vendar je, oj, tako značilna! Naj si kdo uvodi v politiki, v družabnem ali ~~celo~~ gospodarskem življenju tako čičikovščino — gorje se mu! V literaturi in umetnosti pa je dovoljena vsaka čičikovščina. Dogajajo se ~~z~~ še zmirom, v večjem in manjšem obsegu; in Čičikov je toliko bolj češčen, kolikor bolj se mu je čičikovščina posrečila. —

Prijatelj se je začudil:

„Čemu pripoveduješ te istorije s tako žalostnim glasom? Beri časopise: vršile so se ~~tvoje~~ istorije od nekdaj in povsod, pa umetnost vendarle še ni mrtva!“

„Rekel si: beri časopise! V tej

besedi je ves razloček. Drugod govoré o takih umazanih istorijah kakor o nečem nenavadnem in nemoralnem. Mi pa smo jih vajeni kakor zraka in kruha, občutimo jih kakor vsakdanjo stvar, ki ni vredna jeze in besed... Deželi gobavcev bi bila klavrna dolažba, da živé gobavci tudi drugod!"

*

* *

Vse to sem že zgodaj okusil in spoznal. Vendar sem pomislil časih, kadar me je obsenčila melanholija: „Ali ni morda resnica, vsaj drob resnice v tistih besedah, s katerimi me že dolgih deset let nič opominjajo, svaré in obsojajo? Ali ni mogoče, da je opravičena vsaj troha očitkov, pa če so porojeni iz čistih ali nečistih nagibov, in da je torej vsaj tista troha zaslužno kulturno delo?"

Dobro vem, da bi nikoli ne mogel pisati drugače, tudi če bi jasno spoznal: vse je res in prav, kar sde mi prerekli od začetka do te ure. Takoj bi namreč spoznanje izpopolnil: in vse je res

in prav, kar sem bil napisal od začetka pa do te ure.

Umetnik je vajen trpljenja, posebno v naših krajih. Ali vse trpljenje gre mimo srca, kakor gre preko polja senca bežečega oblaka. Ena sama bolest je, ki rani srce do krvi, postavi razumu črn plot, vzame rokam moč, nogam lahkotnost.

„Kaj je vse moje delo? Ali ni bila le voda, v pesek izlita,* seme, na kamen sejano, glas vetra v puščavi?"

Strašen je trenotek dvoma, neusmiljeno povračilo za ure ponosa in veselja. V tistem trenotku umetnik ni več umetnik. Kdor dvomi o svoji moči, ni več močan, kdor dvomi o svoji veri, ni več veren.

Ko se je Kristus razjokal na Oljski gori, ni bil Bog...

*

* *

Pred desetimi leti mi je nekdo očital, da v mojem delu ni pozitivne ideje. Tašo ste mi ta grenki očitek oplétali okoli ušes vsako leto po

dvakrat, časih tudi po trikrat. Navadili ste se nanj in tudi jaz sem ga bil kmalu tako vajen, da sem ga pogrešal, kadar ste v malobrižni naglici pozabili nanj. Nekoč pa se mi je le zazdelo, da bi do kraja prevdaril, kaj se to pravi: pozitivna ideja.

Napotil sem se k vernemu človeku, preroku naroda.

„Vi, ki ste veren človek in prerok naroda, povejte mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja! Očitali ste mi mnogokdaj, da je ne poznam; pokažite jo, da pokleknem pred njo ter jo molim!“

Potrepljal se je po trebuhu, pomežiknil je ter se nasmehnil.

„Pozitivna ideja ... hm! Pridigovajte ljudém vse tisto, kar jim pridigujeta kri in nagnenje, pa jim boste pridigovali same pozitivne ideje! Kaj tisto, če vas zakrknjen sanjač zmerja z demagogom! Kaj tisto, če vam nespameten moralist kriči v obraz, da zatajujete svojo pravo misel, da so vaše besede laž in hinavščina! Povem vam: človek se redi ob takih pozitivnih

idejah, doseže čast in oblast, dolgo življenje, mirno smrt, po smrti pa sveta nebesa!"

Ko sem slišal to osivelo resnico, sem se okrenil res žalosten; na stopnjicah sem slišal, kako se je smejal za menoj verni učenjak.

Namenil sem se k gospodu, ki je po vsej širni domovini češčen zaradi svojih pozitivnih idej. Njegovi verzi so res grapavi, ali komaj zine, mu kane od usten pozitivna ideja.

Pa sem ga ogovoril:

„Vi, ki ne zinete, da bi vam od usten ne kanila pozitivna ideja, razložite mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja in kod drži cesta do nje!"

Pogladil si je brado, kudó je bil resen njegov obraz.

„Pozitivna ideja je ... pozitivna ideja! ... Narodu je treba idealov ... brez idealov ni življenja ... Napredek ... svoboda ... višji cilji ... vse za narod ... mladina ... hej Slovani ..."

Pobegnil sem, gospod pa je govoril dalje; še pod oknom sem ga slišal.

Takrat se mi je bridko storilo

pri srcu, kajti prevdaril sem:

„Pošten gospod je, tudi njegova brada je lepa. Ali vse tiste besede sem že slišal, vajen sem jih bil, kakor potrkavanja dežja ob okno, kakor tiktakanja ure na steni. Nikoli nisem pomislil, da se skrivajo v njih pozitivne ideje!... Narobe: zmirom se mi je zdelo, da korcema lijé iz njih hinavščina. In glej — lepobradi gospod je po širni domovini češčen in spoštovan prav zavoljo teh besed, iz škornjastih verzov grmečih! Nikoli ni poslušal milostnih naukov, nikoli robatih očitkov; cesta njegovega življenja je bila solnčna in položna, od obeh strani so se mu klanjale visoke jagnedi; in na koncu te ceste spomenik, pod spomenikom hvaležni narod, ki objokuje svojega preroka... Vse zavoljo pozitivnih idej!... Ah, zame je prepozno! Saj poznam vse tiste besede, saj bi jih lahko molil dan za dnem, kakor moli zaspan otrok rožni venec; toda uhó se brani, jezik noče!"

Da potolažim to svojo bridkost,

sem stopil v krčmo ter sem vprašal Minko :

„O Minka, povej mi — kaj je pozitivna ideja ?"

Minka pa se je molče okrenila, prinesla mi je pol litra cvička ter je prisedla k meni; ker je videla mojo žalost ...

Kaj ? Ali mi zasvetil skozi špranjo pohleven žarek pozitivne ideje ? Živi to življenje, kakor ti ga je Bog dal ! Nikar ne hodi med pismarje in farizeje, med učenjake in modrijane ; nikar ne hodi mednje, da te ne pohujšajo ! Bodi klas na polju, cvet na vrtu, javor v gozdu !...

Nepojmno je — „za bledo mislijo bolehan"! —

Pojdi, napoti se do tistega človeka, ki bi ti morda vedel povedati, kaj da je pozitivna ideja in kje da raste ta čudotvorni cvet !

Stopil sem pred ogledalo.

„Ti, ki si hodil z mano po vseh mojih gladkih in grapavih potih, razodeni mi skrivnost, odreši me !"

Oni v ogledalu je govoril :

„Kaj ti nisem pravil že od kraja,

kaj ti ne pridigujem vsaki dan posebej! Vsa tvoja zmota je, da gledaš ljudi in stvari, kakor so ob delavnikih in ne ob nedeljah, kakor so doma in ne na ulici!... Gledal si človeka — radost vsem pravičnim očem! Stal je na odru, črno oblečen, desnico visoko v zraku, levico ob boku; obraz sladak in svetal, tako rekoč od notranjega ognja obžarjen. Besede njegove — pesem, zložena domovini na čast; in v kakšnih verzih zložena! Narod je navdušen, joka, poje, vriska; srca mladine so do vrha polna čistih svetih idealov, ki jih ponavadi imenuješ fraze... Ti pa stojiš v kotu, gledaš čemerno in molčiš. Da bi le molčal! Gumb za gumbom odpenjaš na spodobni suknji govornika, slečeš ga do golega ter ga pokažeš ljudem, kakor je gobav... Ali misliš, da so ti hvaležni? Oskrunil si jim ideal, oblatil si jim čiste prijetne pozitivne ideje, za katere so se navduševali brez bolečine in brez stroškov. Kričal bi bil hozana, kakor so drugi kričali in razglasili bi te bili za oznanjevalca pozitivnih idej; vrhutega pa še

za velikega umetnika! Kaj ti je bilo treba gledati pod suknjo?... Vse tvoje delo je bilo od začetka do konca, da si kazal svetu žalostno podobo zdanjih dni. Ali se ti ne zdi to početje tako nespametno, kakor je bilo tvoje vedenje paduljič, ko si na plesu pozdravil damo z vzklikom: Mislil sem, da ste lepša! Dama ti je na vekomaj zamerila, o svoji lepoti pa je bila uverjena kakor prej. Čemu se čudiš, da ti ljudje očitajo pretiravanje, črnogledost, brezidejnost, rušenje idealov, gazenje po blatu in še drugih grehov nemalo? Krivi hozana, ne segaj pod suknjo, ne žali občutljivih dam ter zapiši si, da je domovina najbolj občutljiva dama! Bodi še tako na„šarjena in našemarjena — poj ji hozana! Poj ji hozana, pa tudi če si v srcu prepričan, da lažeš; pa tudi če v svojem srcu veš, da ji ne koristiš s svojo pesmijo, da bi ji koristil morda več, če bi ji zaluščil grobo res„nico v našminkano lice! Poglej ljudi, ki se ravnajo po teh naukih: pismo jim ne teče gladko, tudi drugih čednosti nimajo v izobilju; toda ker spoštujejo

občutljivo dama in brezsijo komplimente njenim bradavicam, so njih komplimenti pozitivne ideje ter je njih hinavski hozana čista umetnost. Ravnaj se po njih — to je pozitivna ideja; zgrabi jo in jo drži, da ti bo dobro na zemlji!"

Tako mi je pridigoval iz ogledala.

Jaz pa sem mu odgovoril:

„Ali se ne spominjaš več, kako nama je bilo nekoč na Dunaju? Od srda in bridkosti so mi tekle solze po licih, ti pa si me tolažil s to svojo dobro naučeno pridigo. Takrat sem vstal in sem šel, da bi te ubogal. Preden pa sem se napravil na to trnjevo pot, sem obrnil v steno vsa ogledala in svojo podobo sem vrgel v peč. Ali joj meni — moje oči so tako ustvarjene, da se gledam sam. Morda niso le moje oči tako ustvarjene. Resnica je, da bi tako ne bila: Bog te vidi v zaklenjeni izbi. Ubijaj resnico, ki je v tebi — ne ubiješ je! Hotel sem klicati hozana — glas mi mrl iz grla; hvaliti sem hotel, kar mi zaslužilo hvale — jezik se je branil; pisati sem hotel zoper svojo misel —

peró mi ni bilo pokorno... Močnejša je
bila božja resnica v mojem srcu nego
posvetni razum v moji glavi. Nespametna
in brezkoristna je tvoja pridiga, tovariš
moj! Poslušal sem jo že mnogokdaj, po-
sebno v tihih dolgih in žalostnih urah,
ko nisem mogel zaspati in so romale
pred mojimi trudnimi očmi hude
misli kakor črne sence, do stropa
visoke; poslušal sem jo, zdaj pa sem
je vajen ter se ji smejem. Ne vem,
kako napravijo drugi ljudje, da pojó
hozana pa se jim glas ne izprevrže in
jezik ne zaplete; tudi ne maram raz-
iskavati te čarovne umetnosti — nikoli
nisem bil vnet za klovne, žonglerje in
eskamoterje; le sitno mi je bilo, če se
je narod gnetel v njih šatorih ter
občudoval njih pozitivno delovanje.
Ne, pridige me ne brigajo nič, umetnost
pretvarjanja me ne briga nič! ~~Tet~~
Stran malodušnost, stran dvomi! Ponos
je v mojem srcu: kljub vsem naukom,
opominom, očitkom, kljub zasmehu,
zmerjanju in natolcevanju je vse moje
življenje in nehanje služilo najvišji
ideji: resnici! Kar sem videl z očmi,

s srcem in z razumom, nisem zatajil; in bi ne bil zatajil za same zlate nebeške zvezde. V resnici pa je vse drugo: je svoboda, je lepota, je večno življenje. Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi; dokler delam v njenem imenu, bo moje delo rodovitno, ne bo ovenelo od pomladi do jeseni ... Ne, tovariš moj — zdi se mi, da nikoli več ne bom slišal tvoje nečedne pridige!"

Tisti v ogledalu in jaz sva se okrenila in sva si pokazala hrbet.

*

* *

S prijateljem — tudi jaz imam prijatelje — sva šla počasi po Latermanovem drevoredu. Lepo jesensko jutro je bilo. Megla je segala iz Ljubljane samo do srede drevoreda, komaj do tistih brez na desni strani, pod katerimi sem doživel toliko lepih dni, ko so bile še manjše in tanjše. Podturn je bil že ves v solncu; gozdič nad njim se je kopal v rosni luči in je vztrepetaval od same sladkosti.

Ozrla sva se na Ljubljano.

„Glej te konture!" je pokazal prijatelj: „Komaj jih razločim v megli, pa vendar je obličje mesta jasnejše pred menoj, nego bi bilo pod opoldanskim solncem..."

Tam se je zasvetil križ, tam se je zaiskrilo jabolko na stolpu; za hip se je razmeknila megla — gruča belih hiš se je zasmejala ter je ugasnila; kakor sen je bil, kakor hipen smehljaj na obrazu spečega otroka.

„Tudi v jutranjem solncu sem že videl Ljubljano; v maju. Tista svetloba je bila od vsega čistega neba tako nemirno in omamljivo, tako je opajala oči ter jih vabila v sanje, da so bile konture mesta še bolj zabrisane in zastrte, nego jih zastira jesenska megla. Vse ena sama celotna podoba, ena sama celotna lepota, brez tistih vsiljivih, klepetavih podrobnosti, ki žalijo oko, cepijo podobo in ubijajo lepoto. Ob pustih dnéh, ko je solnce leno in zaspano, se prepirajo ter blebečejo te podrobnosti vse navskriž; oko ne vé, kam bi pogledalo, zato ne vidi ničesar in je zlovoljno; še v ~~tudi~~ brezmesečni

noči bi videlo več!"

Posvaril sem prijatelja:

„Ne razlagaj te modrosti recenzentom! Očitali bi ti, da poješ hvalo nejasnosti in meglenosti, naglavnemu grehu, za katerega mi nikoli ne bodo dali odveze... Pojdiva v gozd, v ta čudežni hram lepote, nejasnosti in meglenosti!" –

Zdi se mi, da je zgodba o Apelu in kopitarju nemumna bajka. Apel postavi na ogled podobo:

„Pred njo s kopiti čevljarček se ustavi;
ker ogleduje smolec obuvalo,
jermenov, meni, da ima premalo;
kar on očita, koj Apel popravi."

Ne, Apel ni popravljal ničesar, kajti vedel je, da resničnost umotvora ni odvisna od števila jermenov. Tisto bajko si je izmislil recenzent, ki je imel že v starem veku navado, da je tiščal svoj dolgi nos v umotvor, pa zato ni videl celote, temveč je preštеval gumbe na suknji in jermene na čevljih. Kakor je bilo, tako je ostalo: podobe presojajo krojači in čevljarji, o kipih sodijo kamnoseki, o pesmih slovničarji. –

Rajni risar Rudolf Wilke je sedel pred modelom in je bil žalosten, ker mu roka ni bila pokorna: kar se je prikazalo na papirju, je bila spaka, ne podoba. V svoji veliki jezi je pokazal modelu hrbet – in glej, s hrbtom je videl bolje nego z očmi. Podoba se je ustvarila sama in je bila umotvor.

Oko vidi preveč in vidi premalo. Podrobnosti udušé celoto, od premnogih in različnih vtisov ne ohrani oko nobenega, v pisani množini zvokov utone poglavitna melodija. Zatisni oči, da izgine vse, kar je odveč, da se prikaže pravo lice v najvažnejših, nujno potrebnih potezah, v tistih namreč, ki razodevajo dušo. Vse druge pritikline so nepotrebne in torej neumetniške.

Nič se ne zmeni in nič ne omahuj, če govori recenzent o nejasnosti in meglenosti in če celó zahteva določeno število jermenov! Človek, ki uživa umetnost s čistim srcem, te bo spoznal, umetnika, in te bo vesel. – Če recenzentje knjige ne razumejo, pošlji jim otroka, da jih pouči. /// Natanko ~~[illegible]~~

razumem zgodbo o mladem Kristu, ki je v tempeljnu s starim farizejem sveto pismo razlagal.

*

* *

Nekoč sem se vozil iz Ljubljane v Trst; v kupeju je sedela prijetna mlada dama. Nad Vrhniko se je vlak ustavil sredi proge, ne vem zakaj; tam sva se pričela razgovarjati. Nekje blizu Postojne je dospel razgovor do literature. Tedaj je rekla dama:

„Cankar mi je pogodi ... ampak zadnje čase, se mi zdi, da prenaglo piše, da sam sebe prehiteva ...“

„Zakaj se vam tako zdi?“

„Pravijo!“

„Ali se pozna ta vihravost v njegovih delih, v besedi, v slogu, v misli, v ideji?“

„Nisem videla — ampak pravijo!“

„Kdo pravi?“

„Brala sem. Tako sem brala, kakor da človek, ko je napisal desetero knjig, ne more in ne sme več pisati. In če vendarle piše, da je nevšečen,

pa ~~mora~~ bodi umetnik nad vsemi umetniki: Če zmerja župnik svoje farane troje nedelj povrsti, ga verno poslušajo; četrto nedeljo nikogar več ni v cerkev..."

Vlak se je ustavil na Rakeku.

Ko sva se vozila naprej, je rekla dama:

„Pa da so še lepše njegove knjige, kakor so — preveč jih je! Zdi se mi, da bi moral napraviti slikar eno samo sliko; če napravi še drugo, mu očitajo, da jo je napravil zgolj za denar. Meni, ki nisem izkušena v takih stvareh, bi bila druga slika morda še bolj pogodi od prejšnje ... toda modri ljudjé bi rekli tako in tako — pa bi me bilo sram..."

Kako bi ji odgovoril, da bi potajil svoje veselje in svojo bridkost?

„Da naglo piše, pravijo, in da se prehiteva; poznam ga in vem, da tista govorica ni resnična, pa če so jo raz„ustili pisemni ljudjé. Ni ga človeka, ki bi tako počasi in trudoma delal... besedo za besedo, stavek za stavkom, kakor jagode na rožni venec. Nekoč se je ukvarjal leto dni z eno samo novelo...

in nazaduje so razglasili modrijani, da je vihravo zverižena... Ideja plane v dušo, z njo plane tisoč obrazov, tisoč zapletkov — izlušči idejo, očisti jo, zaluči v kot vseh tistih tisočero obrazov in zapletkov, zakrči ideji najbližjo, gladko pot, brez ovinkov, mostov in plotov — to je umetnost, to je delo! Vsaka beseda, ki jo napišeš, mora takorekoč dišati po tisti poglavitni ideji, drugače je beseda nepotrebna; vsak obraz, ki ga pokažeš, mora ~~nositi~~ imeti v očeh, na licih, na ustnicah izraz tiste ideje — drugače je nepotreben... Ali je umetnik umetnik, ali ni; sredi med umetnikom in neumetnikom ni ničesar in „vihrav, površen umetnik" je nesmisel... Tisti človek, o katerem ste govorili, se ukvarja z neko tragedijo že sedem let, pa še ni dovršil prvega akta; kadar bo napisana, mu bodo očitali prenagljenost in površnost... Nisem ga mislil braniti; povedal sem, kakor je!"

Dama se je zamislila.

„Tudi meni se je natihem tako zdelo... drugače bi knjig ne bila brala, vseh

do zadnje. Rekla sem le tisto, kar pravijo... Ali čudno je le: če brusi in kleše besedo za besedo, lušči in čisti misel za mislijo — odkod ta gora papirja, ko ni še siv, ~~in se mu roka še ne trese?"~~ ne plešast?"

„Poznam ga: siromak dela noč in dan, v svoji izbi, na cesti, v kavarni, v krčmi, v družbi, celó na cesti; od tistega trenotka, ko je napisal prvo besedo, ko mu je zapel v srcu prvi verz, ni zapravil niti ure. Delo ga je objelo z obema rokama in ga ni izpustilo več — neusmiljeno je, ne dovoli mu počitka ... in zdí se mi, da si počitka niti ne želi, da bi mu bilo dolgčas, če bi pisane podobe ne plesale več pred njegovimi očmi, če bi se žalostne in vesele misli ne igrale več v njegovi glavi, če bi njegovo srce ne občutilo več hrepenenja po lepoti, če bi njegovo uhó ne poslušalo več zvonkih besed... Kadar bi se vse to zgodilo, bi bilo glorije konec in recenzentje bi govorili resnico — resnico o utrujenosti, o površnosti, o čemernem krušnem delu. Mislim pa, da se nikoli ne bo zgodilo — kajti sam bi občutil prej nego vsi, da se

bliža mrak ..."

„In če bi občutil, da se bliža mrak?"

„Bi recenzentje ne imeli več posla." —

Vroče popoldansko solnce je palilo kraške skale; ogromno pokopališče z brezštevilnimi belimi nagrobniki:

„Prijatelja sem imela; zelo drag mi je bil. Pa pride klepetav človek, vsili se med naju, pripoveduje mi, da je moj prijatelj tak in tak, da ima to napako in ono slabost in da je sploh, če dodobrega prevdarimo, velik malopridnež. Nisem mu verjela, temu klepetavemu človeku; še zmirom mi je prijatelj zelo drag — pa vendar je v mojem srcu kakor tiha senca, kakor rahel dvom ..."

„Tisti klepetavec je bil recenzent, ki je pljunil na čisto knjigo; lahko jo očedite — ali če ne ostane sled, spomin ostane ..."

V Sežani je dama izstopila. Mnogokdaj mislim nanjo, na njenega prijatelja in na klepetavega recenzenta.

* * *

Velikokrat sem grešil nad teboj, o Publikum! Velikokrat, o prijetna mlada dama,

sopotnica moja, sem zavračal naše grehe in zmote klepetavega recenzenta. Časih sem obupaval nad seboj, očital sem si mlačnost, nehvaležnost, nerazum... Sopotnica moja, zdaj te poznam! –

Nekoč sem napisal tole zgodbo:

*   *   *

♯ („Publikum")

*   *   *

Ne zameri mi, o sveti Publikum, da sem te bil žalil tako hudo! Ne ~~ti~~, ~~ne ti!~~ zameri mi, da sem ti ponedolžnem delal krivico! Klepetavi besedniki so stopili med naju, lagali so tebi in meni, kakor opravljiva soseda, ki trosi zdražbo po fari. Ah, kako so lagali! Kdo bi štel vse laži, kdo bi jih rešetal in zavračal! Tebi niso škodile, o Publikum, in tudi ne meni. Obadva sva se jih privadila, zdaj slišiva samo še puhle besede in se ne meniva zanje. Lažnjivi besednik se je navsezadnje tako nečedno razodel in razgalil pred nama obema, da nama je le še v posmeh, niti ne v zabavo. Podajiva si roko in pojdiva vesela po lepi svoji

poti – Bog odpusti siromaku, če se usopljen oplete za nama ter kriči in zmerja... Zgodi se morda – zakaj bogata je prihodnost – da nama pride naproti prijazen človek, ki bo po pravici povedal meni, kdo da si ti, in tebi, kdo da sem jaz...

Ena laž pa je bila, ena beseda, na katero sem mislil mnogokdaj, mislil nanjo z grenkobo v srcu.

~~[illegible]~~

„Ne ljubiš domovine, tujec si, brezdomovinec!"

Edino očitanje, ki mu nisem vedel ne odgovora, ne zagovora in mu ga še danes ne vem.

V molku je bil sram človeka, ki ne mara govoriti o svoji najglobljii ljubezni; ponos človeka, ki se ne zmeni za pocestno žalitev. V nobeni drugi laži, recenzentje moji, niste razodeli toliko slepote, nevednosti in gole zlohotnosti!

Oko, ozri se nazaj, prav do mraka otroških let! Kam je letelo vse hrepenenje, komu je bila darovana najboljša moč srca in razuma, odkod je vrela, kam se je vračala vsa radost

in bolest? – Resnično, domovina, nisem te ljubil kakor cmerav otrok, ki se drží matere za krilo; tudi te nisem ljubil kakor solznomeškobni vzdihovalec, ki ti kadí v lice sladke dišave, da te ~~uto~~ skelé uboge oči; ljubil sem te s spoznanjem; videl sem te vso, v nadlogah in v grehih, v sramoti in v zmotah, v ponižanju in v bridkosti; zato sem z žalostjo in srdom v srcu ljubil tvojo oskrunjeno lepoto, ljubil jo stokrat globlje in stokrat višje od vseh tvojih trubadurjev!

Moje delo je knjiga ljubezni – odpri jo, domovina, da boš videla, kdo ti je pravičen sin! Dal sem ti, kar sem imel; če je bilo veliko ali malo – Bog je delil, Bog razsodi! Dal sem ti svoje srce in svoj razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje – kaj bi ti še dal?

Lani, ko sem bil zelo potrt in bolan, sem pisal:

*

*   *

(Rože)

*

*   *

Ms 822 fol. 8

Recenzent:

„Glej, spet tvoj sivi, težki mrak – kaj še nikoli nisi videl solnca? Glej, spet tvoji potrti, nemočni, po neznanih potih tavajoči ljudje – kaj še nikoli nisi videl krepkega človeka, ki stopa s trdim korakom po znani cesti, znanemu ciljin nasproti?"

Pisatelj:

„Pokaži mi tiste kraje in tiste ljudi, zato da jih vidim ter opevam!"

Recenzent:

„Če si umetnik, imaš oči, da vidiš senco in luč!"

Pisatelj:

„Senco gledajo moje žive oči, luč vidi edinole moje srce, ki gleda v prihodnost... Današnji čas se mi zdi kakor človek, ki stoji na trhli brvi: ne na tem bregu ni, ne na onem, brez moči je in brez zaupanja, omahuje, ves majhen je in malodušen... Najbrže se mu devetkratno povrne moč, kadar stopi na oni breg... najbrže. Ali zdaj stoji na trhli brvi."

Recenzent:

„Umetnik bodi narodov glasnik in

tolažnik. Pokaži mu človeka, ki stoji na onem bregu, devetkratno velik in devetkratno močan! Pokaži mu zarjo, ki jo slutiš!"

Pisatelj:

„Kažem mu, kako je majhen, kako je malodušen, kako tava brez volje in brez cilja; kažem mu glorijo # breznačelnosti, češčenje hinavščine, slavo laži; zato da se predrami; da spozna, kdo in kaj da je, ter da pogleda v prihodnost. Ali nisem pel od žalosti, ker je bilo v mojem srcu hrepenenje po veselju? Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi oko tem silnejše zakoprnelo po čisti luči. Zato je bila moja beseda, kakor je bila trda in težka, vsa polna upanja in vere! Iz ~~Recenzenta~~ noči in močvirja je bil v nebeške daljine uprt moj verni pogled — vi pa ste me razglasili za pesimista!"

Recenzent:

„Užaljeno od samih črnih senc oko ni videlo preskromne luči, ki si jo bil prižgal na obzorju."

Pisatelj:

„Čisto slepo oko je bilo oko recenzenta,

ki išče, kje bi bilo užaljeno. Kdor ne mara luči, jo upihne sam; nato pa nima pravice, da bi preklinjal noč..."

*

* *

Bogovi malomeščanstva umirajo. Mislil in rekel sem nekoč, da to umiranje ni ne posebno lepo in ne posebno veličastno. Zdaj, ko se beli na izhodu nova prečudna zarja, zdaj se mi zdi tisto umiranje lepo in resnega sočutja vredno.

Pozdravljena, slovenska romantika, še v svojem umiranju ljubeznivna! Kar smo imeli lepega, večnega življenja vrednega, vse je ~~vzraslo na tvojih rodovitnih njivah~~ ~~gredah~~ dar tvojih rok. Resnica je, da si bila samo lakaj svojega debelušnega, rodoljubnega, nekoliko navdušenega in nekoliko svobodomiselnega gospodarja, ki te ni redil pregosposko ter ~~te~~ je le zalegadelj posadil ob nedeljah na voz poleg livriranega kočijaža, da se je pred sosedi bahal s teboj. Ali kako si bila svobodna v svojem lakajstvu, kako bogata v svoji bedi, kako vesela v svojem trpljenju!

Vem, da si mnogokdaj natihem zastokala, zavzdihnila v livreji; odtod tista hrepeneča miloba, razlita po vsem tvojem življenju... Melodram je tvoje življenje — melodram se bliža koncu. Gospodar si je obubožal, ne zmaguje več stroškov za tvojo livrejo, ne za kočijaža, ne za konje. In kakor vsak zvesti lakaj, mu strežeš ter ga tolažiš na stara leta, dokler sladko v Gospodu ne zaspita obadva, tesno objeta, gospodar in lakaj...

Nova zarja na izhodu — mili Bog, kakšna zarja!...

Lansko jesen sem bral v pobožnem časopisu take reči o sebi, da nisem vedel, če se mi sanja, ali če je res. Pobožni papir mi še nikoli ni bil posebno milosten, ali za razbojnika, malopridnež, prodanca in propalico me do lanske jeseni še ni razglašal. Kako se je zgodilo, da sem nenadoma treščil v tako blato? Kako je bilo mogoče, da me je mahoma, kar čez noč, minila vsaka fmorala, da so se mi izneverile vse muze, da mi je celo jezik odpovedal?

„Kako bi pač bilo!“ sem se tolažil.

„Tako je bilo, kakor s čistim recenzentom, ki se je zanašal na vestnost intendanta in na božjo previdnost. Napisal je v krčmi referat o drami, ki jo je videlo edinole njegovo zaupljivo oko; kajti preden se je zastor dvignil, je heroina omedlela za kulisami. „Kaj si storila, o heroina?"... Tako je bilo: sveti mož ni bral nobene moje besede; „hudomušnež" se je v krčmi pošalil z njim pa mu je pravil divje bajke o meni: In sveti mož je pisal..."

Ne, ni bilo tako! Pod zimo sem bral o sebi drugo povest, devetkrat nečednejšo. Če bi bila v nji troha resnice, bi si ne upal več na cesto, zaklenil bi se v izbo ter razbil ogledalo... Pomislil sem: saj to ni „lahkoverna", nezavedna laž, ni zloba brez namena in cilja, ni gola nespamet, tudi ne sama praznota srca, ~~samo~~ ne ~~[illegible]~~ zgolj ubožtvo duše!... Znamenje med znamenji!

Nova zarja na izhodu – zarja, kakor je še niso videle naše oči! Oznanjen nam je dan brez primere, oznanjena nam predpustna komedija, da nikoli

tarke! Romantika leži na smrtni postelji; umreti pa se ji še noče; zato so se mjezili nestrpni njeni dediči ter so sklenili, da jo udušé v gnoju. Brez misli, brez sodbe in brez izbere — kar je rodila malomeščanska romantika lepega ali nelepega, večnega ali trenotnega, osmešeno bodi, opljuvano, v gnoj poteptano!... Umri, lakaj, da napraviš prostor smrdečemu snujinu!...

Ali ste brali zgodbo o beli krizantemi?

*

*　　*

~~III~~ (Bela krizantema)

*

*　　*

Na ogoljeni suknji malomeščanske kulture se je svetila bela krizantema, romantična umetnost. Novi gospodarji domovine bi si radi pripeli na talar vsaj osaten cvet.

„Prijatelj, globlje poglej! Ali ne vidiš, odkod te nove sile? Življenje se drami v nižavah, ki so spale. Oči se odpirajo, iščejo luči, roke se iztegajo, iščejo ciljev. Kaj pa to, če prihaja pomlad v viharju in povodnji! Iz te

črne naplavine bo vzklila bujna rast! Njih misel je bila prava: ~~##~~ ne bele krizan-teme na ogoljen frak — rdeči nagelj na kamižolo! Ne boj se, narod se ne dá ~~os~~ oslepariti, ne dá si zavezati oči! Naj ga vodijo po stranpotih, po močvirju po temi — sam bo našel pot do solnca! Plevel so sejali, vzrasla pa bo pšenica."

Tudi moja vera je trdna; ali rajši bi, da pojde mimo ta grenki kelih. Trdna je moja vera, da napoči zarja tistega dné, ko naša kultura ne bo več krizan-tema siromakova, temveč bogastvo bogatega. Že slutim zarjo tistega dné, sluti jo vse moje najgloblje in naj-čistejše hrepenenje. Ne, ne hrepenenje sámo! Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vse moje življenje. Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi…

Kadar napoči tisti dan, bo prero-jeni narod pobral iz blata pohojeno ubogo krizantemo, očistil jo bo ter jo shranil s hvaležnim spoštovanjem, ~~Na enem tistih tenkih~~ za spomin na grenkolepo preteklost.

Na enem tistih tenkih belih lističev

bo napisano moje ime.

*
* *

Ljubi moji, nisem vam povedal vsega, kar sem nameraval. Marsikatero besedo, ki mi je bila na jeziku, sem zamolčal; mnogotero, že napisano, sem črtal. Kadar zasije skozi okno prvikrat zlato spomladansko solnce, je moje srce kakor oprano in očiščeno. Kje je sovraštvo, kje bridkost in klavrno vzdihovanje? Zarja, oblij me, pomlad, objemi me! Oj Kobal, oj Lenard, oj Tersoglav, oj vsi nahodni cerkovniki v svetem hramu našem — prezgodaj ste prišli kropit! — Žarke misli, predrzne podobe, spet je vsa moja njiva od vas orošena — solnce, ozri se nanjo, da vzklije prešerno bogastvo!

Starost, kako si še daleč!...

V marcu, 1910.

11

74

NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA
LJUBLJANA